

Malíř, Jiří

Úvod

In: Malíř, Jiří. *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě : lidová strana na Moravě do roku 1909*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1985, pp. 7-12

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122107>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Závažným úkolem naší historiografie zůstává analýza politického členění české společnosti v období kapitalismu. Určení konkrétní historické role jednotlivých politických směrů v jejich celku i územní různorodosti je nezbytné pro všestranné objasnění třídních zápasů a bojů o společenský pokrok v českém národě.

Mezi důležité otázky českých politických dějin patří také problematika vývoje liberálního proudu české politiky na Moravě v období před první světovou válkou. Vždyť jeho hlavní představitelka — moravská lidová strana — sehrála při utváření politických poměrů na Moravě i v celé české buržoazní politice velmi důležitou a zajímavou úlohu.¹ Podobně jako mladočeská strana v Čechách se moravská lidová strana pokusila podchytit opoziční hnutí venkovské a městské maloburžoazie na Moravě a vytvořit tak protiváhu konzervativním politickým silám reprezentovaným moravskými staročechy a klerikály. Tento pokus, přicházející později a za jiné situace než v Čechách, narazil nejen na existenci rozvinutého dělnického hnutí, které snadněji než dříve nabourávalo iluze o možnostech liberální politické orientace, ale také specifické národnostní, sociální a politické poměry na Moravě, takže jeho výsledky se v mnohém odlišovaly od vývoje v Čechách. Skutečnost, že opoziční protikonzervativní strana mladočeského typu vznikla na Moravě teprve v roce 1891 a že se prosazovala jen obtížně a v době, kdy se už český politický tábor na Moravě zřetelně polarizoval zformováním dvou zá-

¹ Lidovou stranu na Moravě, resp. moravskou lidovou stranu, kterou se v této práci zabýváme, je třeba zásadně odlišit od stran obdobně nazývaných, tzn. jak od české strany lidové — jak byla v letech 1900—1906 nazývána strana stoupců Masarykova politického realismu — tak od československé strany lidové, v níž se po roce 1918 seskupili čeští klerikálové. Lidová strana na Moravě naproti tomu vznikla jako moravská obdoba národní strany svobodomyšlné (mladočeské strany) v Čechách, s níž jí ale nelze ztotožňovat. Samotný název lidová strana nebyl zpočátku ustálen. Užívalo se označení neodvislá strana lidu, strana lidu, svobodomyšlná strana lidová ap. Dobově nedůslednému a proměnlivému označování jednotlivých stran je v práci přizpůsoben pravopis (psaní názvů stran malými písmeny).

kladních protipólů — sociální demokracie a klerikálního politického proudu — nutně poznamenala úlohu a místo lidové strany v třídně-politickém zápase české společnosti na Moravě. Nástup lidové strany do čela oficiální české politiky na Moravě v roce 1896 byl potom poznamenán nejen součinností s opozičními skupinami venkovské a městské maloburžoazie, ale zejména kompromisy s moravskou národní stranou. Byl proto nutně provázen politickou a mocenskou nestabilitou lidové strany, jejímž projevem se mimo jiné stala postupná politická separace opozičních hnutí venkovské a městské maloburžoazie a inteligence a jejich seskupování do nových politických směrů a stran, jakými byly strany pokroková, národně sociální, agrární a živnostenská.

Z toho vyplývá, že pochopení vývoje a funkce lidové strany v politickém životě Moravy je důležité nejen pro studium geneze systému politického stranictví a pro osvětlení politických, národnostních a mocenských poměrů na Moravě, ale také pro objasnění složitých podmínek, v nichž se vyvíjelo socialistické dělnické hnutí na Moravě. Svůj význam má také pro bádání o obecných otázkách českých politických dějin, neboť přispívá k řešení otázky specifičnosti vývoje Moravy.²

Významu problematiky však neodpovídá stav jejího zpracování. V hodnocení moravské lidové strany v důsledku neprobádanosti politických dějin Moravy a metodologické nejasnosti jejich studia dlouho převládaly názory, které ji ztotožňovaly s národní stranou svobodomyšlnou v Čechách, přestože se cesty obou stran, zvláště v desetiletí před první světovou válkou, podstatně rozcházejí. Samotné lidové straně tak v literatuře byla věnována jen velmi malá pozornost, a to ještě jen v souvislosti s výkladem mladočeské politiky.³ Práce, které se soustřeďovaly na otázky politického pohybu na Moravě,⁴ neuspokojovaly nejen pro svou povrchnost a nesoustavnost, ale hlavně z hlediska metodologického. Výklad role jednotlivých politických směrů a stran v nich byl podobně jako v ostatních pracích buržoazní historiografie určován v první řadě nacionalistickými zřeteli, které stíraly skutečný sociální a třídní profil jednotlivých politických stran. Výsledky buržoazní historiografie proto mohou být pro sledovaný problém oporou jen sporadicky a s výhradami, třebaže v současné západní buržoazní historické produkci nechybí mono-

² Studium politických stran na Moravě bylo inspirováno hlavně sympoziem *Problémy marxistického zpracování dějin Moravy* (CMM 91, 1972, s. 3—116) a zejména vědeckým a pedagogickým působením profesora filozofické fakulty UJEP Františka Jordána (srov. B. Čerešňák — J. Malíř, *Nad dílem Františka Jordána*. SPFFBU C 28, 1981, s. 7—21).

³ Zvláště mladočeští autoři charakterizovali vzájemně rozdíl mezi oběma stranami jen jako výstřednosti osobní politiky A. Stránského, vůdce lidové strany, ale ani autoři jiných názorových odstínů často nerozlišovali mezi moravskými lidovci a mladočechy. Srov. práce Z. Tobolky, K. Kramáře, A. Srba, A. Hajna, J. J. Langnera, O. Jozířka, F. Joklíka a dalších v seznamu literatury.

⁴ Srov. práce V. Šlesingera a R. Fischera v seznamu literatury.

grafie přímo o jednotlivých českých politických stranách, které se do-
týkají také problematiky moravské lidové strany.⁵

K adekvátnějšímu hodnocení vývoje liberálního politického směru české buržoazní politiky na Moravě dospělo naše dějepisectví teprve na základě osvětlení celkových hospodářských, sociálních a nacionálních podmínek politické polarizace českého národa v období rozvoje monopolního kapitalismu, ocenění významu dělnického hnutí a marxistické analýzy některých buržoazních a maloburžoazních politických směrů⁶ a také na základě systematictějšího studia souvislostí vývoje české společnosti na Moravě.⁷ Marxistické práce, které se problematiky vývoje lidové strany alespoň dotkly, ji určovaly jako stranu původně hájící zájmy nejpokrokovější české venkovské buržoazie, opoziční inteligence a městské maloburžoazie a později také jako mluvčího mohutnějící české průmyslové a obchodní buržoazie na Moravě.⁸ I když v nich někdy byly naznačeny změny třídního i politického zakotvení lidové strany, jejich upřesnění, vyložení jejich příčin a důsledků pro politické poměry na Moravě i pro jejich odlišný vývoj od situace v Čechách dosud chybí. To se týká i prací, které se pokusily o soustavnější analýzu některé ze stránek jejího pozdějšího vývoje, a to proto, že pojímaly lidovou stranu jako vnitřně nediferencovaný politický směr reprezentovaný především Stránským a jeho Lidovými novinami, bez zřetele na silné vnitřní rozpory a nejednotnost i dynamicky se vyvíjející vztahy k jednotlivým společenským třídám a vrstvám a politickým směrům.⁹

Pro současný stav poznání je přitom příznačné, že vývoj lidové strany do roku 1896, kdy ještě byla opoziční a jednoznačně maloburžoazní stranou, ale s omezeným vlivem na utváření oficiální politiky, je poměrně dobře zpracován,¹⁰ zatímco výzkum její existence po roce 1896 je teprve v počátcích. Omezuje se v podstatě jen na objasnění některých dílčích otázek (účast na přípravě moravského paktu, v nacionalistických bojích).¹¹ Z těchto příčin nebylo zatím přesněji určeno místo lidové strany v třídně členěné české společnosti na Moravě ani stanovena její úloha při politické diferenciaci, zvláště při vzniku národně sociální, agrární,

⁵ Srov. práce S. B. Winterse, B. M. Garvera, H. Lemberga tamtéž.

⁶ Srov. práce O. Říhy, J. Purše, J. Křížka, K. Hermana, J. Havránka, J. Galandauera, J. Harny, T. Vojtěcha ad. tamtéž.

⁷ Srov. práce F. Jordána, B. Sindeláře, J. Kolečky, V. Peši, J. Janáka, A. Verbíka, M. Dohnala, J. Vytisky, M. Trapla aj. tamtéž.

⁸ Srov. J. Kolečka, „Moravský pakt“ z roku 1905. ČsČH 4, 1956, s. 590—615; *Přehled II/2*, s. 935—936; *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960*. I. Ostrava 1966, s. 169—170; *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848—1945* I. Bratislava 1971, s. 322; O. Urban, *Kapitalismus a česká společnost*. Praha 1978, s. 285, 301; týž, *Česká společnost 1848—1918*. Praha 1982, s. 482.

⁹ Srov. práci F. Třeštíka v seznamu literatury.

¹⁰ Srov. práce J. Kolečky, J. Janáka, S. Brodessera, J. Pernese tamtéž.

¹¹ Srov. práci J. Kolečky o moravském paktu a F. Třeštíka tamtéž.

pokrokové a živnostenské strany. Téměř nedotčena zůstává zatím také otázka vzájemného poměru lidové a mladočeské strany. Dosavadní práce o českých politických stranách zaznamenaly sice některé odlišnosti ve vývoji obou stran,¹² soustavněji a hlouběji se však kromě nejranějšího vývojového období¹³ jejich vztahy nezabývaly.

S ohledem na dosavadní stav zkoumání problematiky je cílem této práce prohloubit poznání vývoje lidové strany a spolehlivěji určit její postavení a funkci ve vývoji české společnosti na Moravě. I když patřičná pozornost je věnována také postižení politiky, organizace a programu lidové strany a jejich proměnám, práce se soustřeďuje především na určení jejího sociálně třídního profilu a zachycení jeho pohybu, dále na osvětlení poměru lidovců k ostatním politickým stranám a směrům jako politickým reprezentantům jiných sociálních skupin a vrstev, včetně postižení vzniku a formování opozičních frakcí a nových politických stran i vztahu ke stranám staročeské a katolickónárodní. V popředí zájmu přitom zůstává otázka vztahu lidovců k dělnickému hnutí a sociální demokracii jako určující pro stanovení charakteru lidové strany a postižení její proměny ze strany maloburžoazní ve stranu buržoazní. Konečně je v práci sledován také vzájemný vztah lidové a mladočeské strany jako východisko nejen k objasnění rozdlů a rozporů mezi těmito původně sesterskými stranami, ale také k budoucímu zkoumání odlišností při utváření politických poměrů v Čechách a na Moravě.

Celkovému zaměření práce odpovídá metoda zpracování, která se opírá o marxisticko-leninskou teorii politického stranictví. Pojímá politické strany jako historicky podmíněný projev třídního rozložení společnosti a klasifikuje je podle toho, jak dalece se svou politickou teorií a praxí přibližovaly nejprogresivnějším silám společenského vývoje.¹⁴ Členění a struktura práce jsou podřízeny genetickému principu zkoumání, jednotlivé kapitoly odpovídají periodizaci vývoje lidové strany, jejich vnitřní uspořádání pak směřuje k tomu, aby byly postíženy všechny důležité aspekty existence lidové strany a jejího politického působení.

První kapitola podává přehled formování lidové strany do roku 1896, které je z hlediska jejího postavení v politickém a třídním boji jen obdobím přípravným. Jeho zpracování má proto v práci charakter uvedení do problematiky. Vychází převážně z výsledků dosavadní historiografie se snahou nalézt hlavní faktory, které byly klíčové pro utváření směru dalšího vývoje moravské lidové strany i celkových poměrů na Moravě.

Vlastní těžiště práce spočívá ve výkladu vývoje lidové strany v letech 1896—1909. Toto období bylo určující jak pro vyhraňování jejího třídně-

¹² Viz práce J. Heidler, J. Kaprase, A. I. Hajna, B. M. Garvera tamtéž.

¹³ Viz práce J. Janáka a T. Vojtěcha tamtéž.

¹⁴ Blíže viz J. Malíř, *K aplikaci marxisticko-leninského pojetí politické strany v historii*. ČMM 96, 1977, s. 177—184, kde je zhodnocen přínos K. Marxe, B. Engelse a V. I. Lenina pro zkoumání politických stran a problémy jeho rozvíjení.

politického profilu, tak pro politickou polarizaci celé české společnosti na Moravě, neboť právě v rozmezí let 1896 až 1909 se v zásadě na Moravě zformoval systém politických stran, který přetrval až do první světové války a v mnohém i po ní. Následující kapitoly jsou proto zaměřeny jak na otázky spojené s mocenským nástupem lidové strany v letech 1896—1897 a na posuny, k nimž v této souvislosti v její politice, v jejích vnitřních organizačních poměrech i v jejím vztahu k jednotlivým společenským vrstvám a politickým směrům docházelo (II. kapitola), tak na rozbor projevů a příčin narůstání rozporů v jejím politickém usilování. Na přelomu století byly tyto rozpory zjevné jednak v jejím nejednoznačném postupu při česko-německých vyrovnávacích jednáních na zemském sněmu a v kolísání taktiky v říšské radě, jednak v jejím napjatém vztahu k opozičním frakcím venkovské a městské maloburžoazie a inteligence (III. kapitola). Čtvrtá kapitola sleduje, jak se v návaznosti na neúspěchy mladočeské politiky ve Vídni prohlubovala krize lidové strany, zřetelná zejména v nástupu opozičních politických směrů, a jak lidovci východisko z této situace hledali v odklonu od „pozitivní“ politiky mladočechů, v separátním prosazování požadavků české buržoazie na Moravě (moravský pakt) a v zostření protivládního opozičního kursu. Poslední kapitola se zabývá příčinami a důsledky nové politické orientace lidovců nastoupené v letech 1907—1909, která vyústila ve fúzi s moravskou pokrokovou stranou. Sleduje vyhranění třídně politického profilu lidové strany a naznačuje změny jejího místa v rozložení politických sil na Moravě, k nimž na rozdíl od stavu po roce 1896 došlo.

Celkově je práce zaměřena na interpretaci výsledků vlastního výzkumu. Výkladu širších souvislostí známých již z dosavadní historické literatury je proto věnována pozornost jen v nezbytně nutné míře. Hlavní oporu práce tvoří jednak dobový periodický tisk a brožury, jednak archivní prameny. Klíčové místo v pramenné základně zaujímá hlavně dobový tisk. Čerpáno bylo jak z tiskových orgánů lidové strany (Lidové noviny, Hlasy ze západní Moravy) a jejích frakcí (Slovan, Pramen, Radhošť, Jihlavské listy, Velehrad, Hlasy z Hané), tak z listů pokrokařských (Niva, Pozor, Moravský kraj, Snaha), sociálně demokratických (Rovnost), agrárnických (Selské listy, Selská stráž, Nové selské listy), živnostenských (Zpravodaj, Remeslnicko-živnostenské listy, Moravský živnostník), staročeských (Moravská orlice), klerikálních (Hlas), i listů realistických (Čas, Naše doba) a mladočeských (Národní listy, Den, Česká revue). Z dobových brožur byly využity hlavně zprávy o sjezdech a činnosti lidové strany, publikované projevy i některé politické pamflety. Publikované prameny (paměti, korespondence) sloužily jako pramen doplňující. Archivní prameny ve srovnání s tiskem pokryly jen dílčí úseky celé problematiky, v některých případech však měly jedinečnou informativní hodnotu. Důležité byly zejména fondy SOA v Brně, a to fond Presidia moravského místodržitelství a fond Policejního ředitelství Brno obsa-

hující cenné, i když roztráštěné zprávy o činnosti lidovců, jejich spolků a tisku, o jejich jednání s jinými stranami ap., dále pozůstalosti některých politických činitelů (dr. A. Pražáka, dr. O. Pražáka, dr. V. Šilného, dr. R. Fischera). Fondy SOA v Opavě a některých okresních archivů přispěly — až na pozůstalost dr. O. Přikryla v OA v Prostějově — k rozšíření pramenné základny jen okrajově. Doplnující, ale zajímavý materiál poskytly fondy pražských archivů, v první řadě pozůstalost dr. E. Engla uložená v Literárním archívu Památníku národního písemnictví.¹⁵

Rukopis této práce byl dokončen v říjnu 1982. Vychází z autorovy kandidátské disertace vzniklé na katedře historie a archivnictví FF UJEP v Brně. Děk jejího autora patří všem, kdo umožnili její vznik, především zesnulému prof. dr. Františku Jordánovi, CSc., dále prof. dr. Jaroslavu Kudrnovi, DrSc., prof. dr. Bedřichu Čerešňákovi, CSc., a recenzentům, jakož i pracovníkům knihoven a archivů, z jejichž fondů bylo čerpáno.

¹⁵ Vzhledem k omezenému rozsahu práce užíváme někdy zkrácených citací (jejich seznam je uveden na závěr práce). Dobový tisk je citován až na výjimky, dané závažností citovaných článků, bez uvedení názvů článků a bez čísel citovaných novin, ale s označením ročníku, data a stránky. Ze stylistických důvodů tam, kde nevzniká pochybnost o smyslu výpovědi, užíváme vedle oficiálního označení také dobové, v podstatě synonymické výrazy, např. vedle názvu národní strana užíváme také názvu staročeská strana. Časté je zejména užití výrazu klerikální strana (klerikálové) nebo klerikální strany, kterým je vedle katolicko-národní strany a jejich příslušníků myšlena také strana křesťansko sociální na Moravě velmi těsně se ke katolicko-národní straně přimykající.